

JANUSZ KOCEL

Bariery rozwoju prywatnej przedsiębiorczości w leśnictwie

The Barriers of the Development of Private Enterprising in Forestry

Wstęp

Przedsiebiorczosc to specyficzny rodzaj inicjatywy ludzkiej, historycznie związany z gospodarką rynkową i dążeniem do osiągnięcia maksymalnego zysku. W odniesieniu do działalności gospodarczej przedsiębiorczość oznacza podejmowanie decyzji na własne ryzyko i z własnej inicjatywy (7). Przedsiębiorczość to także zdolność do aktywnego uczestnictwa w grze rynkowej, do postrzegania istniejących i niewykorzystanych możliwości osiągnięcia zysku, do odkrywania wolnych nisz produkcyjnych oraz do podejmowania ryzyka (2). W naszym kraju brak systematycznych badań nad przedsiębiorczością i przedsiębiorstwami. Polska prywatna przedsiębiorczość funkcjonuje krótko w ramach gospodarki rynkowej. Reforma gospodarki ma na celu stworzenie rynku dóbr i usług, rynku kapitałowego oraz rynku pracy. Nie może ona jednak poprzestać wyłącznie na formalnym wycofaniu aparatu władzy z prób dyrygowania gospodarką. Musi bowiem analizować pojawiające się nowe zjawiska w celu pokonywania przeszkód do swobodnego gospodarowania. Przejście od planu do rynku jest długą drogą, na którą nasza gospodarka dopiero weszła. Znoszenie barier dla przedsiębiorczości prywatnej ma prowadzić do równouprawnienia wszystkich podmiotów gospodarczych.

Zmiany zachodzące w życiu gospodarczym kraju wywarły również wpływ na przekształcenia własnościowe i strukturalne w gospodarce leśnej. Powstający spontanicznie lub inicjowany "odgórnie" sektor prywatny świadczący usługi na rzecz Lasów Państwowych napotyka w swoim rozwoju wiele barier. Rozpoznanie sektora prywatnego w leśnictwie i systemowe przeprowadzanie analiz jego rozwoju może przynieść w praktyce korzyści w postaci stworzenia przesłanek do rozwijania wolnego rynku w gospodarce leśnej oraz poprawiania efektywności gospodarowania jednostek organizacyjnych leśnictwa.

Bariery rozwoju przedsiębiorczości prywatnej jako problem transformacji polskiej gospodarki

W literaturze problemu podkreśla się, że proces przechodzenia od systemu centralnego planowania do gospodarki rynkowej okazuje się znacznie trudniejszy niż początkowo sądzono. Prywatyzację, będącą kluczowym elementem przemian systemowych, postrzega się często jako prosty, jednorazowy transfer prawa własności, nie zaś jako długofalowy, złożony proces zmian społecznych, ekonomicznych, politycznych, psychologicznych i kulturowych (6).

Gospodarka nakazowa oznaczała wyeliminowanie większości instytucji i bodźców właściwych gospodarce rynkowej. Dziedzictwo socjalizmu przejawia się szczególnie silnie w postaci: demoralizacji, patologii przedsiębiorczości, zaniku kultury biznesu oraz niechęci do podejmowania ryzyka. Jego skutkiem była nadmierna podaż takich kwalifikacji zawodowych i cech osobistych menedżerów, które są w większości nieprzydatne w kierowaniu przedsiębiorstwem w otoczeniu konkurencyjnym (1).

Kolejnym elementem spuścizny po gospodarce socjalistycznej są silnie zakorzenione postawy egalitarne. Badania przeprowadzone w Polsce, byłej Czecho-Słowacji i na Węgrzech sugerują istnienie dużych oporów wobec zbyt dużych rozpiętości w zarobkach i ścisłego powiązania płacy z osiąganymi wynikami (5). Postawy egalitarne podważają samą instytucję własności prywatnej i tworzą silną barierę rozwoju przedsiębiorczości, zarówno o wymiarze ekonomicznym, jak i politycznym.

Ideologiczna wrogość do sektora prywatnego w Polsce znalazła wyraz m.in. w nałożeniu na przedsiębiorstwa prywatne licznych ograniczeń ekonomicznych, fiskalnych i administracyjnych. Niestabilność przepisów prawnych i ekonomicznych reguł gry powodowała stałą niepewność i duże ryzyko działalności gospodarczej. Jednocześnie, symbiotyczne stosunki łączące sektor państwowy z gospodarką nieoficjalną przyczyniły się do wytworzenia swoistego "klimatu przedsiębiorczości", zachęcającego do osiągania szybkich spekulacyjnych zysków i częstych zmian profilu działalności, nierzadko kosztem obniżenia jakości produktów lub usług, utraty zaufania nabywców i dobrego imienia prywatnych firm (6).

Istotną barierą przemian systemowych, z pewnością odczuwalną również w rozwoju przedsiębiorczości leśnej, są niewłaściwe nawyki i obyczaje robotników przedsiębiorstw państwowych (1). Organizacja prywatnej firmy opartej na niskowydajnej pracy musi budzić poważne zastrzeżenia.

Realizacja zamierzeń prywatyzacyjnych przez kierownictwo instytucji państwowych może napotykać opór organizacji związkowych (6). Liderzy organizacji, tracąc swoje pozycje z chwilą przejścia pracowników przez prywatne przedsiębiorstwa, wysuwają przeciwko nowym właścicielom często nieuzasadnione zarzuty. Działania te odnoszą większy skutek w odniesieniu do instytucji państwowych, w których organizacje związkowe usiłują zdobyć kontrolę nad zarządzaniem przedsiębiorstwa w zmienionych warunkach ustrojowych i układzie politycznym.

Charakterystyka prywatnych firm leśnych

Gospodarka leśna w okresie przemian strukturalnych i własnościowych ma własną specyfikę branżową. Istotne miejsce zajmuje w niej kształtująca się prywatna przedsiębiorczość. Wskazanie barier w jej rozwoju było przedmiotem badań przeprowadzonych na szeroką skalę w drugim półroczu 1993 r. Objęto nimi większość firm prywatnych (377 firm) z terenu całego kraju. Badania wykonano metodą ankietową.

Wśród 377 firm objętych badaniami, 325 (86,2%) z nich to przedsiębiorstwa będące własnością osób fizycznych (przedsiębiorstwa indywidualne), 36 (9,5%) spółki cywilne oraz 13 (3,4%) spółki z ograniczoną odpowiedzialnością i 2 spółki jawne. W prywatnych firmach jest zatrudnionych 2903 robotników stałych, w tym 2110 osób to dawni pracownicy nadleśnictw, oraz 3070 robotników sezonowych. Najwięcej robotników stałych i sezonowych firm pracuje na terenie RDLP Olsztyn i Katowice, najmniej zaś w RDLP Lublin, Gdańsk i Toruń. Wśród firm leśnych dominują firmy zatrudniające 3 lub 4 (17,8%) oraz 5 do 8 (17,0%) robotników stałych. Taka wielkość firm jest podyktowana głównie pojemnością samochodów osobowych i terenowych, którymi są dowożeni robotnicy do pracy. Wśród wszystkich działów gospodarki leśnej najczęściej firm leśnych wykonuje usługi z zakresu ścinki i wyróbki drewna (259 firm) oraz zagospodarowania lasu (236 firm). Działalnością gospodarczą wykonywaną poza LP zajmuje się 98 firm (26%). Najliczniejszą grupę firm stanowią przedsiębiorstwa zajmujące się handlem drewnem (18 firm), produkcją tartaczną (15 firm), a także pielęgnacją zieleni miejskiej (14 firm). Samochody osobowe dominują wśród 1911 środków technicznych i koni wykazanych przez przedsiębiorców leśnych. Stanowią one 17% (325 szt.) ogólnego wyposażenia firm i są wykorzystywane przez właścicieli firm do prowadzenia działalności gospodarczej. Wśród środków technicznych niezbędnych do wykonywania prac leśnych dominują ciągniki rolnicze i specjalistyczne, które stanowią łącznie 17,6% (336 szt.) ogólnej liczby wyposażenia.

Analiza barier rozwoju prywatnej przedsiębiorczości leśnej w świetle badań

W opracowanej na potrzeby niniejszej pracy ankiecie przedsiębiorcy leśni wskazywali na trzy główne bariery, zaczynając od najważniejszych i oznaczając je liczbowo: 1, 2, 3.

Na tle przedstawionych w poprzednim rozdziale rozważań dotyczących barier ograniczających proces transformacji systemowej polskiej gospodarki, postawiono hipotezę, według której wpływ resortu na łagodzenie lub likwidację niektórych barier będzie niewielki, gdyż wynikają one z polityki gospodarczej państwa.

W tabeli przedstawiono ważność barier ograniczających rozwój przedsiębiorczości prywatnej w leśnictwie w opinii kierownictwa firm prywatnych. Najistotniejszą barierą ograniczającą rozwój przedsiębiorczości prywatnej w leśnictwie jest bariera finansowa. Wynika ona z niskich stawek ustalonych przez Lasy Państwowe za usługi wykonywane przez firmy prywatne. Za najważniejszą uznało tę barierę 63,1%, tj. 195 ankietowanych przedsiębiorców leśnych. Procentowy udział bariery finansowej wśród wszystkich barier wynosi prawie 31%. Powszechny stał się też pogląd (nie bez uzasadnienia), że nadleśnictwa popełniając

TABELA

Bariery ograniczające rozwój przedsiębiorczości w leśnictwie w opinii kierownictwa firm prywatnych

Bariera	Liczba firm wskazujących na bariery*			Procentowy udział bariery w ogólnej liczbie ankietowanych firm	
	ogółem	ważność barier			
		1	2		3
Finansowa (niskie stawki usług oferowane przez jednostki LP)	276	195	39	42	30,8
Kredytowa (wysoko oprocentowane kredyty)	151	28	72	51	16,8
Biurokratyczna (niesprawny system bankowy)	26	3	10	13	2,9
Psychologiczna (niekorzystna atmosfera wokół firm prywatnych)	87	10	41	36	9,7
Brak sprecyzowanych perspektyw na przyszłość (tzw. niepewność jutra)	216	54	86	76	24,1
Podatkowa (wyniszczający system podatkowy)	141	19	56	66	15,7

*Odpowiedzi udzieliło 313 firm prywatnych.

błędy w planie finansowym, traktują stawki za usługi wykonywane przez firmy leśne jako główne źródło poszukiwania oszczędności.

Specyfika firm leśnych polega na tym, że ich kondycja finansowa wiąże się ściśle z kondycją finansową nadleśnictw. W ostatnich latach należy odnotować drastyczne pogarszanie się sytuacji finansowej jednostek organizacyjnych LP, kryzys płynności i zatory płatnicze z tym związane oraz rosnący udział nieściągalnych należności od dłużników Lasów Państwowych.

Przedstawione niekorzystne zjawiska występujące w Lasach Państwowych, a także niestabilna polityka gospodarcza państwa są przyczyną kolejnej bariery rozwoju przedsiębiorczości leśnej, określonej jako "brak sprecyzowanych perspektyw na przyszłość" (tzw. niepewność jutra). Tak wyraźne wystąpienie tej bariery zostało wywołane dodatkowo faktem, że władze resortu nie określiły swojego stanowiska wobec procesów prywatyzacyjnych zachodzących w jednostkach organizacyjnych. Odbiło się to niekorzystnie na postępowaniu nadleśnictw oraz miało wpływ na wystąpienie zjawiska apatii wśród przedsiębiorców leśnych. Można więc uznać, że bariera ta jest konsekwencją negatywnych zmian zachodzących w otoczeniu, w jakim przyszło egzystować firmom leśnym. W praktyce przejawia się ona w przyjmowaniu przez większość firm strategii "na przetrwanie".

Istotną barierą ograniczającą rozwój przedsiębiorczości leśnej jest bariera kredytowa (wysoko oprocentowane kredyty). Ogranicza ona nie tylko rozwój przedsiębiorczości prywatnej, lecz również przedsiębiorstw państwowych. Przyczyną wysokiego oprocentowania kredytów jest przede wszystkim wysoka stopa inflacji, brak wystarczającej liczby instytucji rynkowych (banków), a także prowadzenia przez istniejące banki polityki łatwe-

go pieniądza. Brak kontroli wiarygodności kredytobiorców prowadził do narastania zjawisk "złych długów". Zjawisko to jest także skutkiem odziedziczenia po gospodarce centralnie planowanej portfela niespłaconych kredytów, z których finansowano inwestycje centralne. W ostatnich latach powszechne stało się wypieranie prywatnych podmiotów gospodarczych przez przedsiębiorstwa państwowe w ubieganiu się o uzyskanie kredytów bankowych.

Nadleśnictwa i większość firm leśnych korzysta najczęściej z usług Banku Gospodarki Żywnościowej (BGŻ), który zrzesza ponad 1,5 tys. małych banków spółdzielczych. BGŻ jest specjalistycznym bankiem państwowym powstałym jeszcze przed reformą, głównie na potrzeby gospodarki rolnej i żywnościowej. Bank ten skompensował znaczne długi przedsiębiorstw rolniczych i poddany jest obecnie procesowi restrukturyzacji, gdyż ma mały współczynnik wypłacalności. W stosunku do niego zastosowano przepisy ustawy z lutego 1993 r. o restrukturyzacji finansowej przedsiębiorstw i banków.

W związku z przemianami jakie zachodzą w systemie bankowym (prywatyzacja banków państwowych), należałoby rozważyć możliwość utworzenia specjalistycznego banku leśnego. Bank ten opierałby się na kapitale mieszanym, tj. jednostek organizacyjnych Lasów Państwowych i prywatnych przedsiębiorców leśnych, z przewagą udziałów należących do Lasów Państwowych. Aby uzyskać licencję na prowadzenie takiego banku, należałoby obecnie zgromadzić kapitał własny w wysokości 70 mld zł. W świetle obecnie obowiązujących przepisów bankowych nie uzyskałby on gwarancji Skarbu Państwa, gdyż byłby bankiem prywatnym. Istniałoby zatem niebezpieczeństwo masowej ucieczki depozytów w przypadku oznak kryzysu płynności. Zakres działania banku obejmowałby, oprócz przyjmowania różnego rodzaju wkładów od osób fizycznych i prawnych oraz udzielania kredytów o różnych okresach spłaty, także inne formy udziału w procesach gospodarczych leśnictwa, np. leasing, umowy factoringowe i kredyt ratalny. W przedstawionej tutaj propozycji należałoby przeanalizować rozwiązania stosowane w leśnictwie innych krajów o dominacji gospodarki rynkowej.

Znaczną barierą ograniczającą rozwój przedsiębiorczości leśnej są obciążenia podatkowe firm. W zależności od przyjętej formy organizacyjno-prawnej prowadzenia działalności gospodarczej firm skala tego problemu jest nieco zróżnicowana. Można ogólnie stwierdzić, że utrzymywanie podatków na obecnym poziomie nie daje firmom prywatnym, w tym także firmom leśnym, większych szans na modernizację i rozwój. W gospodarce rynkowej struktura dochodów budżetowych z tytułu podatków jest inna. Najważniejszym źródłem tych dochodów jest podatek od dochodów ludności (przeciętnie 34%), następnie zaś opodatkowanie towarów i usług (27%). Podatek od przedsiębiorstw stanowi zaledwie 8% dochodów budżetowych, składki na ubezpieczenia społeczne — 25%, a pozostałe podatki — 6%. Wspólną cechą polityki podatkowej w gospodarce rynkowej jest mały udział podatków od dochodów przedsiębiorstw w dochodach państwa (3). Potwierdzeniem tego są tzw. krzywe Laffera, obrazujące zależność między wielkością wpływów budżetowych a wysokością opodatkowania przedsiębiorstw (przedsiębiorców). Istnieje bowiem określone optimum, któremu odpowiadają największe wpływy do budżetu. Po jego przekroczeniu wpływy budżetowe maleją (4). Podwyższanie opodatkowania przynosi więc efekt odwrotny od zamierzonego, gdyż czyni nieopłacalnym rozszerzenie, a często nawet prowadzenie działalności gospodarczej oraz powoduje ucieczkę przed podatkami w sferę tzw. szarej

gospodarki (np. zatrudnienie przez firmy robotników “na czarno”). W krajach o gospodarce rynkowej unika się przekraczania 30-proc. progu podatków bezpośrednich pobieranych od przedsiębiorstw (przedsiębiorców). W naszym systemie podatkowym ten próg został przekroczony.

Ankietowani przedsiębiorcy leśni wskazali również na występowanie bariery psychologicznej, tj. niekorzystnej atmosfery wokół firm prywatnych. Bariera ta jest dziedzictwem realnego socjalizmu. Ideologiczna wrogość do sektora prywatnego pozostawiła po sobie trwałe postawy egalitarne przejawiające się podejrzliwością i krytycyzmem oraz uznawaniem za naganne źródła bogactwa nowych przedsiębiorców, a także metody jego osiągnięcia. Umacnianie takiego nastawienia przyczyniło się do powstawania niezbyt sprzyjającego klimatu społecznego wokół rozwoju prywatnej przedsiębiorczości w leśnictwie. Ważnym zadaniem Lasów Państwowych jest stwarzanie warunków do uruchomienia postaw aktywnych, inicjatyw i przedsiębiorczości, wzmacniania innowacyjności i skłonności do podejmowania ryzyka.

Poprawy warunków rozwoju przedsiębiorczości w leśnictwie należy upatrywać, przede wszystkim, w procesach jakie powinny zachodzić w nadleśnictwach. Do nich należałoby zaliczyć:

- dobór kadr według kryterium kompetencji oraz większe zaangażowanie resortu w szkolenia i rozwój zawodowy, sprowadzać się to będzie do przełamywania tzw. bariery menadżerskiej, co przyczyni się do powstawania nowej kadry nadleśniczych przygotowanych do zarządzania w warunkach gospodarki rynkowej oraz otoczenia konkurencyjnego; wielu nadleśniczych bowiem potraktowało decyzję o prywatyzacji działalności kierowanego przez siebie nadleśnictwa jako decyzję polityczną, nie zaś jako przemyślaną, opartą na realnej analizie ekonomicznej decyzję organizacyjną; wiele nadleśnictw stosujących tę formę wykonywania zadań nie prowadzi bieżących analiz kosztów prywatyzacji;
- podjęcie działań w celu zachowania jednostek organizacyjnych leśnictwa zbliżonych do zachowań charakterystycznych dla prywatnych podmiotów gospodarczych; cel ten można osiągnąć przez powiązanie sukcesu ekonomicznego jednostki z sukcesem finansowym jej kierownika (np. przez wprowadzenie dla nadleśniczego prowizji od sprzedaży surowca drzewnego);
- lepsze wykorzystanie posiadanych atutów nadleśnictw; każde z nich ma jakieś mocne strony, lecz należy je dobrze rozpoznać i wykorzystać; umocnienia wymagać będzie dobrze prowadzony marketing; dążyć także należy do poprawy wyniku finansowego przez prowadzenie działalności ubocznej i dodatkowej — zarobkowej.

Warto jednak zaznaczyć, że 45,2% ankietowanych przedsiębiorców leśnych zapytanych o perspektywy rozwoju firmy na najbliższą przyszłość odpowiedziało, że “firma rozwinie się powoli”, 29% zaś — że “jeżeli obecna sytuacja nie ulegnie zmianie, to firma zostanie zamknięta”. Interesujące są odpowiedzi skrajne, ponad 24% przedsiębiorców bowiem uznało, że w najbliższej przyszłości kierowana przez nich firma “rozwinie się dynamicznie”, a zaledwie 1% stwierdziło, że “firma zostanie zamknięta”. Prawdopodobnie, znaczny

wpływ na tę grupę odpowiedzi miał fakt niedostarczenia przez wiele nadleśnictw ankiet tym firmom leśnym, którym nie rokowano szans przetrwania.

Zakończenie

Wskazane bariery przedsiębiorczości prywatnej mogą być przydatne dla gospodarki leśnej, która rozpoczęła proces przekształceń systemowych. Proces ten wymaga właściwego zaprojektowania, sekwencji czasowej i sposobu realizacji programu prywatyzacji oraz strategii transformacji. Nie jest to możliwe bez pogłębionej analizy i prawidłowego zrozumienia wpływu czynników historycznych na dzisiejszą rzeczywistość, w tym zwłaszcza znaczenia dziedzictwa po gospodarce nakazowo-rozdzielczej. Istota barier rozwoju przedsiębiorczości prywatnej hamuje tempo procesu transformacji gospodarki leśnej oraz podnosi jego koszty społeczne i ekonomiczne. Ze względu na konieczność zainteresowania Lasów Państwowych rozwojem różnorodnych podmiotów gospodarczych, analiza barier ograniczających ich rozwój powinna przyjąć kompleksowy i systematyczny charakter. Celem polityki resortu powinno być wspieranie w działaniach słabszych podmiotów. Pozwoli to na stosowanie instrumentów wyrównujących niedoskonałości mechanizmu rynkowego, a tym samym pogłębi proces przekształceń systemowych w leśnictwie.

Literatura

1. **Bożyk P.:** Ewolucyjny wariant transformacji powiązań zewnętrznych. "Ekonomista", 1993, nr 3.
2. **Hackuba Z.:** Gospodarka chaosu. Transformacja a regulacja ekonomiczna. "Ekonomista", 1993, nr 4.
3. **Krajewska A., Popończyk A.:** Reforma gospodarcza — przekształcenia strukturalne. Podatki. "Gospodarka Narodowa", 1993, nr 11.
4. **Oleksyn T.:** Sytuacja finansowa przedsiębiorstw. "Gospodarka Narodowa", 1993, nr 4.
5. **Orbman J.:** Public Accepts Economic Changes, Report on Eastern Europe, 1900.
6. **Rapacki R., Linz S.J.:** Instytucjonalne uwarunkowania i bariery prywatyzacji w Polsce. "Ekonomista", 1993, nr 1.
7. **Wypych M.:** Geografia przedsiębiorczości w Polsce. "Przeł. Organizacji", 1992, nr 9.

Summary

The arising private sector servicing the State Forests encounters many barriers in its development. Their identification may bring some profits in practise in the form of making premises for developing the free market in the forest economy. The financial barrier is the most essential one, limiting the development of private forest enterprising. The occurrence of this barrier results from low wage standards for servicing the State Forests by private firms.

The next barrier, defined as a “lack of precise perspectives for the future” (i.e. uncertainty of tomorrow), results from unfavourable circumstances in the State Forests and from the unstable economic policy of the state. The following barriers were identified as limitations of private enterprising: crediting, taxing (tax charges on firms) and psychological (unfavourable atmosphere around firms). The improvement of conditions for the development of private enterprising in forestry should primarily be seen in the processes that ought to proceed in forest districts.